

Editoryel Sunuş:

“Kavram, Eylem ve Sanatta İyilik Kötülük”

J. Özlem OKTAY ÇEREZCİ¹

“İyilik ve Kötülük”, bazen birbirinin karşıtı bazen de birbirini tamamlayan kavramlar olarak hayatımızı şekillendiren en önemli unsurlardan biridir. Özellikle mitolojinin, efsanelerin, dinlerin, masalların merkezinde yer alan bu iki zıt kavramın sanata, edebiyata, tarihe, dile, folklorla kısacası maddi ve manevi kültüre yansımaları doğal olarak kaçınılmazdır.

Mit ve efsanelerde yaratılışın, doğanın, insanın iki temel unsurundan biri iyilik diğeri ise kötülüktür. İnsanın evreni anlamlandırma ve ifade çabalarından beri iyiliğin ve kötülüğün hayat-taki varlığı sanat eserlerine de yansır. Edebiyatın sözlü dönemine ait eserler, mitler, efsaneler, destanlar, vb.de iyiliğin ve kötülüğün kavranışı ve edebi metinde işlenişi önem arz eder.

Çok erken devirlerden beri günümüze gelen bazı sanat eserlerinde, iyi ve kötü varlıkları; iyilik ve kötülük kavramlarına ilişkin birtakım betimlemeleri bulabilmekteyiz. Bunlar bazen birbirinin karşıtı gibi görünse de bazı durumlarda birbirlerini tamamlamaktadır. Mesela, erken devir Türklerinde “Gök ve Yer” ifadesi iki zıt kavram gibi gözükse de birbirini tamamlayan iki önemli unsurdur. Yaratıcı ve insanı koruyan Tanrı veya Tanrılar (Gök ve Gökteki Tanrılar) “iyi vasıflı”dırlar. Örneğin, bir iyilik ilahı olan Ülgen ay, güneş ve yıldızlardan yukarıda yaşar; Yer-Su Tanrıları arasında olan üç dilimli taçlı tasviri ile Umay ise çocukların ve lohusaların koruyucusudur. Öte yandan çoğunlukla boğa boynuzuna sahip olarak betimlenen Erlik, yerin altında yaşar ve insanlara kötülük getirir (Çoruhlu, 2017, ss. 39, 52).

İnsanın doğasının önemli bir parçası olan bu iki kavramsal zıtlık yukarıda değindiğimiz üzere sanata yansımış ve beşeri alanlarda araştırılmıştır. İyilik ve kötülük kavramları tasvir sanatlarında oldukça geniş bir yelpazaya sahiptir ve birtakım sembollerle de karşımıza çıkar. Hayvan mücadele sahnelerinde yırtıcı yani kazanan hayvanlar iyilik, yenilen ve çoğunlukla toynaklı hayvanlar ise kötülük ile ilişkilendirilir. Bunun yanı sıra renk sembolizmi de iyilik ve kötülüğü anlatmada oldukça önemlidir; beyaz ve siyah bu zıt kavramları sembolik olarak karşılayan en başta gelen unsurlardır.

Semavi dinlerde olan ve sanata yansıyan cennet ve cehennem sahneleri ise insanlara öğüt verici ve onları iyilik ve kötülükleri karşısında neler beklediğini gösteren önemli eserlerdir.

Elbette söz konusu iki kavram, sadece bahsedilen hususlar ile sınırlandırılmaz. “İyilik ve Kötülük”, felsefi bakımdan, Antik Çağ’dan beri tartışılmaktadır. Örneğin, Platon’a göre, iyi insan ölür, iyi davranış unutulur ama iyilik ölmez. İyilik ve kötülük çerçevesinde Leibnz, “teodize” ifadesini kullanır; Voltaire ise Felsefe Sözlüğü’nün Erdem maddesinde erdemi kısaca, “benzerine iyilik etmek”le tanımlamaktadır. Yine aynı sözlüğün kötülük maddesinde ise şu ifadeler geçer: “İnsanoğlu hiç de kötü olarak yaratılmamıştır; ama hastalandığı gibi kötüleşebilir de”. Hegel’e göre dünya iyi bir yerdir ve olumlanmalıdır. Hegel, sanatın hakikati söylemesi gerektiği ve hakikati söylerken de dünyanın yaşanılabilir bir yer olarak olumlanmasının sağlanması üzerinde durur. Kant ise insanın iyi bir eğitimle doğru yola sevk edilebileceğini savunur. Modern kötülük anlayışına göre ise kötülük, kategorik olarak yıkıcı ve zarar verici bir niyete dayanmaktadır.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü, jale.ozlem.oktay@msgsu.edu.tr. ORCID No: 0000-0002-5345-1935.

Anlaşılabileceği üzere iyilik ve kötülüğün ama özellikle kötülüğün bir takım çeşitleri bulunmaktadır. Metafizik kötülük, genel olarak iki şekilde açıklanmaktadır: İlki, iyiliğin ve kötülüğün, ışığın ve karanlığın ebedi kozmolojik ilkeler olarak sürekli birbiriyle çatıştığını öne süren Maniheizm görüşüdür. İkincisi ise, kötü olarak adlandırdığımız şeyin, maddi dünyanın sonluluğu ve sınırlılığı nedeniyle maddi varlıkların Tanrı'nın iyiliklerinden pay alamaması sonucu meydana gelen bir yoksunluktur (Albayrak, 2017, s. 54-55). Dinî bakımdan kötülük sorunu "en iyi olan Tanrı'yla evrendeki kötülüğün uzlaştırılması sorunu" olarak özetlenebilir. Başka bir deyişle "kötülük sorunu" denen şeyin esas meselesi aslında kötünün ve çeşitlerinin nitelenmesi değildir. Bu daha çok, kötülüğün dinî inançlar ve kanaatlerle nasıl bağdaştırılacağı sorunu"dur (Sönmez, 2017, ss. 262-265).

Doğal kötülük, doğa felaketleri, hastalık gibi insandan görece olarak bağımsız nedenlerle meydana gelen kötülüklerdir. Doğal kötülük, rastlantı, zorunluluk, kader gibi kavramları akla getirmektedir (Albayrak, 2017, s. 54). Bu sene yaşadığımız Koronavirüs hastalığı (COVID-19) ve buna karşı verilen mücadele söz konusu durumun en yakın örneklerinden biri olsa gerekir.

Bu bağlamda oldukça geniş bir yelpazeye sahip "İyilik ve Kötülük" temasının sosyal, beşeri ve güzel sanatlar alanlarında ele alınıp tartışılabilmesi için Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin 21. sayısını (2020/Bahar) "Kavram, Eylem ve Sanatta İyilik Kötülük" başlığına ayırdık. İyilik ve kötülük temasının, algılanış ve anlatılış şekillerini ve sürecini çeşitli disiplinlere mensup bilim insanlarının güncel verilerin ışığı altında yapmış oldukları çalışmaları, yeni kaynak okumaları ve yorumlarla sizlere aktarmayı hedefledik. Buna yönelik olarak arkeoloji, sanat tarihi, tarih, edebiyat, epigrafi, filoloji gibi disiplinlerde çalışan bilim insanlarının birbirinden değerli makalelerine bu sayıda yer verdik:

Mehmet Ali Karaman "*I. Dünya Savaşı Başlarken Osmanlı Basınında Taraf Olma Algısının İyi-Kötü Yakınlaşması Üzerinden Okunması*" başlıklı çalışmasında devletlerin olduğu kadar insanlığın da tarihinde önemli rol oynayan I. Dünya Savaşı öncesi ve sırasında Osmanlı Devleti içerisinde yaşanan taraf olma algısını, iyi-kötü yakınlaşması penceresinden ele almıştır. Bu yaklaşımları dönemin basın yayın organları merkezinden irdelemiştir.

Servet Avşar, "*Birinci Dünya Savaşı Propaganda Beyannâmeleri ve Afişlerinde İyilik ve Kötülük Kavramları*" adlı araştırmasında, I. Dünya Savaşı'nda tarafların kendi haklılıklarını anlatma ve taraftar kazanmada, karşı tarafı nasıl kötü gösterdikleri ve kendilerini nasıl iyi göstermeye çalıştıklarını, arşiv belgeleri ve propaganda afişlerini inceleyerek değerlendirmiştir.

Serap Yüzcüoğlu, "*Orta Çağ'dan Rönesans'a İsa'nın Sınanması Betimlerinde Şeytan'ın Temsili*" isimli makalesinde Hristiyan ikonografisinde özellikle cehennem tasarımının oluşturulmasında başrolü oynayan Şeytan figürünü, "İsa'nın Sınanması" sahneleri bağlamında ele almıştır ve Orta Çağ'dan Rönesans'a uzanan süreçte Şeytan'ın resim sanatındaki değişen imgesini, kötülüğün temsili ve ikonografik kalıplar çerçevesinde değerlendirmiştir.

Ali Kayaalp, "*Sinema ve Resim Bağlamında Ekspresyonist İmgede Dehşet ve Izdırıp Temaları*" başlıklı makalesinde Ekspresyonist imgenin kaygı, sıkıntı, huzursuzluk, özellikle I. Dünya Savaşı ile birlikte, savaşın son derece somut sonuçlarından olan dehşet ve gibi temaların ele alınışını hem resim ve hem de sinema alanından seçilmiş örneklerle değerlendirmiştir.

Arzu Kılınç'ın, "*Ayaz İshakî'nin "Hayat Yolunda" (Hayat Yolunda) Piyesinde İyilik ve Kötülük Kavramları*" isimli çalışmasında Ayaz İshakî'nin Hayat Yolunda adlı piyesinde yer alan çocukların aşırı bencillikleri, "ahlâki kötülük" olarak değerlendirilmiştir.

Gülseren Azar Nasırabadi, "*Orta Çağ Tarihine Ait bazı Siyâsetnâme ve Pendnâmelerde İyilik Üzerine Öğütler*" başlıklı makalesinde Orta Çağ tarihine ait siyâsetnâme ve pendnâmelerde iyilik ve kötülük ama özellikle iyilik kavramının hangi boyutlarla ele alındığını yorumlamıştır.

Baykar Demir'in, "Goya'nın Gözünden Cadı Figürü" isimli çalışmasında Avrupa'da cadılık temalı eserlerin en yoğun üretilmiş olduğu 15. - 17. yüzyılın sonrasında yaşamış Francisco Goya'nın, İspanya'da cadı kimliğine karşı devam eden tavır karşısında kişisel görüşlerinin eserlerinin ikonografisindeki etkisi, Malleus Maleficarum gibi cadı literatüründen kitaplar ve Goya'nın kişisel yaşamında iz bırakan etkileşimler üzerinden çözümlenmiştir.

Yaşar Çoruhlu, "Türk Sanatında Kötü Ruhlar" isimli makalesinde erken devirlerden itibaren Türk kültüründe görülmeye başlayan, Hun, Göktürk ve Uygur dönemleri ve devlet kuramamış Türk toplulukları ile ilgili kayıt ve sanat eserlerinde tasvir edilen "kötü ruhlar" üzerinde durmuştur.

Gülşen Tezcan, "Göksel Dünyada İyilik ve Kötülüğün Sembolleri: Türk-İslam Tasvir Sanatında Melek ve Şeytan" başlıklı çalışmasında dünya kültürlerinde ve mitlerinde sıklıkla karşılaşılan evrensel konulardan biri olan melek ve şeytanın iyilik ve kötülük sembolleri olarak Türk İslam tasvir sanatına yansımaları ele almıştır.

Nilüfer Öndin, "Notre-Dame ve Hayal Gücü: Gargoyle" başlıklı çalışmasında Notre-Dame Kilisesi'ndeki oluk olarak da işlev gören Gargoyleleri dinî nedenler bağlamında bazen kötünün bazen de kötü olanı kutsal mekânlardan uzaklaştırmanın simgesi olarak ele alınmıştır.

Sibel Akova, "Yaşam Sanatında İyilik ve Kötülük İmgeleri Gönüllü Sadelik ve Tüketim Yaklaşımlarına İyilik ve Kötülük Göstergeleri Bağlamında Bir Bakış" başlıklı makalesinde iyi yaşam savının göstergesi olarak addedilen gönüllü sadelik ve karşısında yer alan tüketim olgusu, iyilik ve kötülük bağlamında incelenmiştir.

Son olarak Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin 21. sayısının hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen ve her zaman destek olan başta Prof. Dr. Gülgün Köroğlu olmak üzere Doç. Dr. Sezer Özyaşamış Şakar ve Doç. Dr. Esmâ İğüs'e teşekkürlerimi sunarım.

Kaynaklar

Albayrak, M. B. (2017). Schelling'in İnsan Özgürlüğünün Özü İncelemesinde Kötülüğün Gerçekliği. *Cogito*. S. 86. ss. 53-69.

Clement, C. E. (1994). *Legendary and Mythological Art*, London: Bracken Books.

Çoruhlu, Y. (2017). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Ökten, Ü. (2018). Platon Felsefesinde Kötülük Problemi. *DTCF Dergisi*. (58).1. ss. 641-661.

Sönmez, Ü. Ş. (2017). Türk Edebiyatı ve Kötülük. *Cogito*. S. 86. ss. 261- 294.